

PROBLEMINIAI GINKLUOTOS REZISTENCIJOS JAMŽINIMO ASPEKTAI

Aistė Čepulytė

Magistrantė
Vilniaus universitetas Istorijos fakultetas
Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra
El. paštas: cepulyte.aiste@gmail.com

Įvadas

Pirmieji bandymai prisiminti pokario kovas viešajame Lietuvos diskurse išryškėjo prieš nepriklausomybės atkūrimą – Sąjūdžio metais. Žuvusių partizanų giminės ar likę gyvi bendražygiai ėmėsi iniciatyvos ieškoti masinių kapaviečių ir pavienių užkasimo vietų, išlikusių stovyklaviečių ir bunkerų. Masiškumas pasiekė kulminaciją, kai palaikai buvo pradėti kasti stichiškai be antropologų ir archeologų, galinčių nustatyti nužudymo aplinkybes, kurios leistų pateikti duomenis tarptautinėms institucijoms dėl Lietuvoje vykdytų žudynių. Tokia situacija buvo paranki ir buvusiems saugumo darbuotojams, nes nusikaltimų pėdsakus maskavo giminaičių noras perkelti palaikus į kapines negalvojant apie tyrimus, mokslą ar atlygį už žalą. Kompetencijos trūkumas arba pirmiau dėmesys, tenkantis emociniams išgyvenimams, lėmė, kad partizanai buvo vien tik aukštinami, rūpinamasi jų herojinį dalyvių statuso įamžinimu. Išvengti stichiškumo pavyko 1992 m. birželio 9 d. priėmus įstatymą „Dėl rezistentų ir kitų asmenų, nužudytų okupacinių režimų metu, palaikų perkėlimo ir įamžinimo“¹,

tačiau objektyviau į pokario kovas sugebėta pažvelgti praėjus beveik dešimtmečiui po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo.

Pokario kovų reabilitavimas pirmiausia ir pasireiškė įamžinimo klausimu, kuris Lietuvoje aktualus jau daugiau nei du dešimtmečius.

Rezistentų įamžinimo klausimas pajudėjo dar esant sovietinei santvarkai, tačiau visiškai griūvančiai, tiek idėjiniu lygmeniu, tiek realiais darbais. Nors praėjo daugiau nei 20 metų nuo nepriklausomos Lietuvos atkūrimo, ši tema yra aktuali ir šiandien. Pats partizaninis karas Lietuvoje iki šiol suvokiamas nuo vieno kraštutinumo iki kito (nuo herojų iki banditų), o tai kelia dideles aistras visuomenėje. Įamžinimas pirmiausia suvokiamas ne kaip atminties perdavimas ateities kartoms, bet kaip anuomet kovojusiųjų reabilitavimas visuomenės akyse (paradoksalu, tačiau užmirštami dar gyvi kovotojai, o paminklų statymo mirusiems vėjus klesti). Problemas padidina nors ir demokratiška, tačiau aiškiai neapibrėžta ir nedeklaruojama valstybės politika gin-

režimų metu, palaikų perkėlimo ir įamžinimo“, prieiga internetu: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=6758&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2010 m. spalio 20 d.].

¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl rezistentų ir kitų asmenų, nužudytų okupacinių

klautos kovos įamžinimo klausimu, kuri priverčia susimąstyti, kad toks didelis problemų mastas įamžinimo srityje gali būti paveiktas kur kas rimtesnių priežasčių nei vien tik dėl dažniausiai kaltinamo artimųjų masinio savavališkumo.

Atsižvelgiant į tai, pagrindinis šio tyrimo tikslas yra įvertinti ginkluotos rezistencijos įamžinimo specifiką Lietuvoje, išryškinti iš to kylančias problemas ir pateikti Ukrainoje vyraujančią ginkluotos rezistencijos įamžinimo situaciją, kuri istoriniu partizaninio pasipriešinimo kontekstu ypač artima Lietuvai. Ukrainos pasipriešinimo istorija daugeliu požiūrių yra lyginama su Lietuvoje vykusiomis pokario kovomis, jų taktika, patirtais nuostoliais ir kitais ginkluotos rezistencijos aspektais. Taigi šiame straipsnyje taip pat analizuojamas ir lyginamas Lietuvos ir Ukrainos ginkluotos kovos įamžinimo klausimas. Išryškinamos skirtingos dviejų šalių problemos, kurios pirmiausia kyla dėl kitokios aukščiausiosios valdžios laikysenos.

Siekiant aptarti šios problematikos istoriografiją ir šaltinius, daugeliu atvejų tektų apsiriboti vien tik informacinio pobūdžio straipsniais ar žinutėmis, pateikiamais lankytojams ir turistams įvairiuose rajoniniuose laikraščiuose, populiariuose leidiniuose ir lankstinukuose. Juose tradiciškai papasakojama tuometinių įvykių istorija plačiau neišryškinant tyrimo ar problemų. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro (toliau LGGRTC) istorikė Rūta Trimonienė pirmoji parengė nuodugnų tyrimą ginkluotos rezistencijos įamžinimo klausimu, kuriame išskirta paminklų klasifikacija ir įvardytos įpaveldinimo problemos². O

šiame straipsnyje pirmiausia siekiame išryškinti problemas, susijusias tiesiogiai su pačiu įamžinimu.

1. Pirmieji žingsniai įamžinimo srityje

Ginkluotos rezistencijos įamžinimo mastai šiandien jau patenka į „perteklinių“ kategoriją, tačiau kokia buvo to pradžia ir nuo ko viskas prasidėjo? R. Trimonienė išskiria du įamžinimo laikotarpius: 1) 1944–1953 m. slaptai pastatyti paminklai žuvusių genocido aukų, rezistentų ir partizanų atminimui, nenurodant žuvusiųjų pavardžių ir žuvimo datų; 2) nuo 1988 m. iki šių dienų vykdomos įamžinimo programos ir pavienės iniciatyvos. Atstatyti nugriauti ar paslėpti paminklai, statomi nauji, įamžinant visus žuvusiuosius sovietinės okupacijos metu³.

Pirmuoju etapu pastatyti paminklai dažnai buvo nedideli, į medį įkeltos medinės koplytėlės, išraižyti kryželiai ar lauko rieduliai, simbolizavę žuvusiųjų atminimo vietas⁴. Pavyzdžiui, Avinėlių k. (Kaišiadorių r. sav.) miške vieno ažuolo žievėje kryžiaus ženklas mena 1954 m. įvykius, kai žuvo paskutinis Kaišiadorių krašto partizanas Vincas Zablackas-Kėkštas. Jo atminimui kitą dieną po susišaudymo vietinio kalvio Kriugždos sūnus iš žuvimo vietoje buvusių tuščių tūtų medyje padarė kryžių⁵. Galutinis tokio pobūdžio atminimo ženklų skaičius nėra žinomas ir, matyt, niekada nebus at-

(1941–1953, 1988–2009 m.) // Genocidas ir rezistencija. 2009, Nr. 2, p. 180–202

³ Ten pat, p. 182

⁴ Ten pat, p. 183

⁵ *Abromavičius S., Kasparas K., Trimonienė R.* Didžiosios Kovos apygardos partizanai. Kaunas, 2007, p. 492.

² *Trimonienė R.* Paminklai sovietinio genocido aukoms ir rezistencijos dalyviams atminti Lietuvoje

skleistas dėl sunykimo ar asmenų, galinčių apie juos papasakoti, ženklus mažėjimo.

Atkurtos nepriklausomybės metais pajutus, kad apie okupacijos padarytą žalą galima ir reikia kalbėti viešai, tuo labiau moksliniu lygiu, imtasi pirmųjų veiksmų formuojant atitinkamą instituciją, galinčią koordinuoti šios krypties tyrimus, vykdyti analizes ir vesti apskaitas. Daugiausia siekiant išvengti savavališkų palaikų perlaidojimų ir paminklų statymų ir siekiant surinkti kuo daugiau informacijos apie okupacinį laikotarpį (1939–1990 m.), 1992 m. Lietuvoje buvo įkurtas Valstybinis Lietuvos gyventojų genocido centras⁶ (dabar – LGGRTC). Nuo 1998 m. Genocido ir rezistencijos aukų rėmimo fondą perorganizavus į Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo, aukų rėmimo ir atminimo įamžinimo fondą⁷, jo veikloje svarbi vieta tenka ir pokario kovų dalyvių atminimo įamžinimui. Iki 2009 m. rugsėjo 1 d. LGGRTC buvo inventorizavęs 1610 memorialinių vietų (į šį skaičių patenka ir kitos okupacinio laikotarpio aukos ir su jomis susiję įvykiai).

Šiandien įamžintųjų grupės ir veiklos pobūdį sąlyginai būtų galima apibrėžti kaip privačias (greičiau spontaniškas) ir oficialias (planines) iniciatyvas. Prie pirmosios

⁶ Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas „Dėl valstybinio Lietuvos gyventojų genocido tyrimų centro įsteigimo ir Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl ypatingos reikšmės archyvų išsaugojimo“ išgaliojimo tvarkos“, prieiga internetu: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaicska.showdoc_l?p_id=1827 [žiūrėta 2010 m. spalio 7 d.].

⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo, aukų rėmimo ir atminimo įamžinimo fondo steigimo“, prieiga internetu: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaicska.showdoc_l?p_id=53303 [žiūrėta 2010 m. spalio 7 d.].

grupės galima priskirti partizanų bendražygius (kurių gretos labai sparčiai mažėja), artimuosius ir pavienius entuziastus, taip pat Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungą (LPKTS), Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio narius. Oficialiajai iniciatyvai priskirtini LGGRTC, rajonų savivaldybės, muziejai.

Verta pažymėti, kad kiekvienas pokario kovų įamžinimas susilaukia daugiau ar mažiau žiniasklaidos dėmesio. Ryškiausia sklaidos priemonė visuomenėje – LPKTS žinioje esantis laikraštis „Tremtinys“⁸, krikščioniškosios pakraipos laikraštis „XXI amžius“⁹ ir vietiniai savivaldybių laikraščiai, labiau mokslinei visuomenei skirtas LGGRTC žurnalas „Genocidas ir rezistencija“¹⁰, nacionalinėje televizijoje rodomos laidos ir kuriami dokumentiniai filmai bei internetiniai ištekliai.

2. Įamžinimo rūšys

Nors Sąjūdžio metais ginkluotos rezistencijos įamžinimas buvo suvokiamas tiesiogiai – atminimo vietoje pastatomas kryžius ar paminklas, palapsniui situacija kito, ir įamžinimą buvo pradėta suvokti kur kas

⁸ Laikraštis „Tremtinys“ pradėtas leisti 1988 m. spalio 28 d. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio respublikinio klubo Kaune „Tremtinys“ tarybos. Nuo 1990 m. Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos savaitraštis. Laikraštyje dažniausiai rašoma apie partizanų įamžinimą įvairiais aspektais, įvykusius minėjimus ir dar gyvų partizanų susitikimus.

⁹ Laikraštis „XXI amžius“ pradėtas leisti 1990 m. rugsėjo 6 d. Tai krikščioniškos minties, kultūros ir visuomenei aktualių įvykių laikraštis, kuriame neretai spausdinami su rezistencijos įamžinimu susiję straipsniai.

¹⁰ 1996–1997 m. LGGRTC leido mėnesinį žurnalą „Tautos atmintis“, nuo 1997 m. pradėtas leisti du kartus per metus pasirodantis žurnalas „Genocidas ir rezistencija“, kurio Kronikoje dažniausiai būna aptariami nauji paminklų atidarymai.

platesniame kontekste. Pirmiausia, griuvusi sovietinė santvarka leido mokslinei istorikų bendruomenei atsigręžti į prieš daugiau nei 40 metų vykusius įvykius ir perinterpretuoti tai, kas sovietinėje santvarkoje buvo vadinama „buržuazinių nacionalistų siautėjimu“. Viena pirmųjų pokario kovoms atminti skirtų knygų, išleistų Lietuvoje, – Vytauto Ledo „Sušaudytos dainos“¹¹. Tai, kad 50 000 tiražas buvo išpirktas akimirksniu, rodo, jog tuo metu tautai reikėjo didvyrių, reikėjo herojiškos dvasios nešėjų, ir vis dar reikėjo ženklų, kad 50 metų okupacijos laikotarpis baigėsi. Lemiamais lūžiniais metais būtų galima laikyti 1996 m., kai pasirodė daugybė tiek mokslinio pobūdžio, tiek memorialinio žanro knygų, įamžinusių kovojusius miškuose¹².

Nors tradicinės memorialinio pobūdžio knygos, skirtos antisovietinei rezistencijai, leidžiamos ir toliau, vis dažniau tai yra nuotraukų albumai, atlasai, įvairaus pobūdžio lankstinukai, turintys didaktinę reikšmę. Šioje vietoje verta pakalbėti apie vienai ar kiti apygardai skirtus nuotraukų albumus¹³, kurie atspindi trumpą to krašto rezistencijos

istoriją, jie būna gausiai iliustruoti partizanų ir jų įamžinimo vietų nuotraukomis, trumpais ir vaizdingais pavyzdžiais. Greta jų ypač vertingi turėtų būti ginkluotos rezistencijos vietų atlasai¹⁴, tačiau jų vertę padidintų tikslesni žemėlapiai, nes tai ir yra pagrindinė atlaso funkcija.

Dar viena įamžinimo rūšis – šiuolaikinių bardų perdainuotos partizanų dainos. Didelio populiarumo visuomenėje sulaukusi kompaktinė plokštelė „Už laisvę, Tėvyne ir tave“ privertė vėl atsigręžti į pokarį ir pirmą kartą į tai pažvelgti lyriškai, neakcentuojant vien tik kovos, bet iškeliant ir žmogiškąją rezistencijos pusę, jausmus. Dar vienas šios įamžinimo formos pavyzdys – 2010 m. pab. pasirodžiusi Aistės Smilgevičiūtės ir grupės „Skylė“ partizanų dainų rinktinė „Broliai“¹⁵ (žodžiai paimti iš partizanų poezijos arba pačių kurti atitinkama tematika).

Įamžinimo forma kino menu taip pat yra Lietuvos dokumentinių filmų kūrėjų akiraityje¹⁶, tačiau kur kas rečiau pasitaikanti,

¹¹ Sušaudytos dainos: Dūkijos partizanų dainos / Sudarė V. Ledas. Vilnius, 1990.

¹² Aukštaitijos partizanų prisiminimai / Sudarė R. Kaunietis. Vilnius, 1996. [D.] 1; Erškeičių keliu / sudarė M. Alūzaitė-Kuličauskienė. Kaunas, 1996. [D.] 1; *Gasikaitė-Žemaitienė N.* Pasipriešinimo istorija: 1944–1953 metai, 1-asis leid. Vilnius, 1996; Laisvės kovos 1944–1953 metais: dokumentų rinkinys / Sudarė D. Kuodytė, A. Kašėta. Kaunas, 1996; Lietuvos partizanai 1944–1953 m. / Sudarė N. Gasikaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius. Kaunas, 1996; Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD – MGB dokumentuose 1944–1953 metais / Sudarė N. Gasikaitė. Kaunas, 1996; ir kt.

¹³ Prisiekę Tėvynei / Sudarė K. Strazdas, J. E. Strazdienė. Kaunas, 2008; Kovoję už brangią Tėvyne / Sudarė E. Markuckytė, D. Pilkauskas. Panevėžys, 2008.

¹⁴ Dainavos apygardos Šarūno rinktinės partizanų kovų atmintinos vietos, 1944–1952: atlasas / Sudarė B. Kašeliūnienė. Vilnius, 2005; Pietų Lietuvos partizanų sritis. Atlasas: Dainavos ir Tauro apygardos / Parengė E. Jankauskienė ir kt. Vilnius, 2008; Vakarų Lietuvos partizanų sritis. Atlasas: Kęstučio, Priskėlimo, Žemaičių apygardos / Parengė E. Jankauskienė ir kt. Vilnius, 2010.

¹⁵ „Už laisvę, Tėvyne ir tave“, prieiga internetu: <http://www.genocid.lt/centras/lt/570/a/> [žiūrėta 2010 m. spalio 7 d.]; Aistės Smilgevičiūtės ir grupės „Skylė“ albumas „Broliai“, prieiga internetu: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-11-19-aistes-smilgevicuotes-ir-grupes-skyle-albumas-broliai/53341> [žiūrėta 2011 m. gegužės 2 d.].

¹⁶ Dokumentiniai filmai: Partizanai, rež. E. Zubavičius, 1993; Partizanės, rež. E. Zubavičius, 1995; Stirna, rež. J. Sabolis, E. Ignatavičius, 2005; Nesulaužyti priesaikos, rež. A. Marcinkevičiūtė, 2007; Karas po karo, rež. E. Zubavičius, 2008; Smogikai, rež. J. Ohman, 2008; Paskutinis, rež. A. Maccina, 2010; ir kt.

kalbant apie vaidybinius filmus¹⁷. Deja, kuriami dokumentiniai filmai dažnai tampa rimta, konservatyvia (neretai tapatinama su *nepatrauklia ar nuobodžia*) partizaninės tematikos išraiška. Kaip pažymi istorikė Rūta Šermukšnytė, „kinematografininkų, kaip ir Lietuvos intelektualų sąmonėje, amžina, neišvengiama, istorijos tėkmėje nuolat besikartojanti kančia – tai dar vienas lietuvių tapatybės požymis“¹⁸. Būtent šiuo fenomenu būtų galima paaiškinti daugelį kolektyvinės atminties išraiškų – masinių antisovietinės rezistencijos heroizavimą, paminklų bumą, griežtą kitokios pozicijos atmetimą ir pan. Gana sunku tokio žanro filmais sudominti jaunimą, į tai ir turėtų būti kreipiama daugiausia dėmesio. Vis dėlto LGGRTC atranda būdų diskutuoti su jaunimu apie pokario kovas – tai įvairios vasaros stovyklos ir konkursai¹⁹.

Kiek kitokia, tiesiogiai su visuomene sąveikaujanti partizanų įamžinimo forma – pavadinimų suteikimas gatvėms ar švietimo įstaigoms. Vienas ryškiausių gatvės pavadinime atsispindinčių pokario kovų vardų – tai, kad 18-oje Lietuvos miestų ir miestelių yra Partizanų gatvė (verta pažymėti, kad Vilniuje tokios gatvės nėra). Vis

dėlto šioje vietoje terminas „partizanas“ gali asocijuotis ir su sovietiniam žmogui diegtą „raudintųjų partizanų“ (gana giliai išsakinjusiu žmonių sąmonėje) terminu.

Švietimo įstaigose ryškiausiu pavyzdžiu galima laikyti Lietuvos karo akademiją – jai 1998 m. lapkričio 20 d. buvo suteiktas generolo Jono Žemaičio vardas. Kur kas skandalingesniu rezistencijos įamžinimo švietimo įstaigos pavadinime atveju tapo Raseinių gimnazija. 2009 m. kovo 12 d. Seimas priėmė sprendimą, kad Jonas Žemaitis, remiantis 1949 m. vasario 16 d. deklaracija, pripažįstamas Lietuvos prezidentu²⁰. Tuomet nuspręsta praplėsti buvusios Raseinių Jono Žemaičio gimnazijos pavadinimą įvardijant – „Prezidento Jono Žemaičio gimnazijos“. Naujojo pavadinimo oponentai savo poziciją grindė tuo, kad mokyklų pavadinimai turi būti trumpi, nevartojama nereikalingų žodžių. Neaiškumų sukėlė kitas, prieštaraujantis pirmajam, jų teiginys, kad geriau būtų pridėti partizanų vado slapyvardį „Vytautas“ vietoje žodžio „Prezidentas“. Politinio diskurso problema buvo išspręsta Šiaulių apygardos administraciniame teisme, ir nuo 2010 m. pradžios ši mokykla pradėta vadinti Prezidento Jono Žemaičio vardu²¹. Akivaizdu, kad ši dilema kilo ne dėl pavadinime papildomai vartojamo žodžio. Tai ir visuomenėje priešingų

¹⁷ Vaidybinių filmai: Vienui vieni, rež. J. Vaitkus, 2004; Kai aš buvau partizanas, rež. V. V. Landsbergis, 2008

¹⁸ *Šermukšnytė R.* Lietuvos istorijos aktualinimas Lietuvos dokumentiniame kine ir televizijoje (1988–2005 m.): daktaro disertacija, istorija (05 H), 2006. VUB RS, f. 76–4579, p. 63.

¹⁹ *Norkūnas V.* Pokario istorija jaunimui // Genocidas ir rezistencija. 2000, Nr. 2, p. 178–180; *Suncovienė O.* Su pokario istorija jaunimas susipažįsta stovyklose // Genocidas ir rezistencija. 2001, Nr. 2, p. 205–206; *Šiušaitė A.* Istorija gyvena žmonėse... // Genocidas ir rezistencija. 2003, Nr. 1, p. 180–182; *Šiušaitė A.* Dešimtą kartą paskelbtas moksleivių konkursas „Lietuvos kovų už laisvę“ kariuomenės bei netekusių istorija // Genocidas ir rezistencija. 2005, Nr. 1, p. 162; ir kt.

²⁰ Lietuvos Respublikos Seimas/ deklaracija/ dėl Jono Žemaičio pripažinimo Lietuvos valstybės vadovu, prieiga internetu: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc?p_id=338700 [žiūrėta 2010 m. spalio 7 d.].

²¹ Teismas leido Raseinių gimnazijai vadintis prezidento J. Žemaičio vardu, prieiga internetu: <http://www.lrytas.lt/-12638309481261736097-teismas-leido-raseini%C5%B3-gimnazijai-vadintis-prezidento-j%C5%BEimai%C4%8Dio-vardu.htm> [žiūrėta 2010 m. spalio 7 d.].

vertinimų susilaukęs atvejais, nes oficialiai J. Žemaitis jokių dokumentu nebuvo įvardytas prezidentu (1949 m. vasario 16 d. jis buvo paskirtas Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Tarybos prezidiumo pirmininku), o tai yra naujos, nepriklausomos, visuomenės „konstruktas“.

Viena iš istorinės atminties išsaugojimo ir tam tikra prasme įamžinimo rūšių galima laikyti muziejus, kurių, beje, tiesiogiai orientuotų vien ginkluotai kovai įamžinti, Lietuvoje neturime iki šiol. Dažniausiai akcentuojama, kad šiai tematikai atstovauja Genocido aukų muziejus, kuris skirtas stalininėms represijoms apskritai. Dar bent kiek rimtesnę ekspoziciją yra parengęs Tauro apygardos partizanų ir tremties muziejus Marijampolėje²². O kiti, lokalūs muziejai apsiriboja negausios savo krašto pokario kovų simbolikos eksponavimu.

Pati įvairiausia ir masiškiausia ginkluotos rezistencijos įamžinimo reprezentacija Lietuvoje – atminimo simboliai: kryžiai, paminkliniai akmenys, kompleksai (žymiausi – Tuskulėnų dvaro kolumbariumas Vilniuje, Kryžių kalnelis Merkinėje) ir pan. Koks tokių atminimo simbolių skaičius Lietuvoje yra šiandien, pasakyti būtų sunku. Kilus Sąjūdžiui, artimųjų paieškos buvo paženklintos tokių simbolių statybomis, Giedrės Jankevičiūtės įvardytomis „paminklomanijos“ terminu²³. Nors tai vyko gana stichiškai, dažnai net nederinant su atitinkamomis institucijomis, vis dėlto daž-

niausiai paprastai buvo išlaikomas esminis dalykas – tikslis įvykių vietos lokalizacija. Paradoksalu, tačiau tikslios vietos įamžinimo problema vis labiau įsigali šių dienų kontekste (ir ne dėl to, kad nebėra tų, kurie įvardytų tiksliai vietas). Neturint galimybių (ar noro) ilgai ieškoti tikslios vietos ir vietos lankymą pritaikant turistams, paminklai neretai statomi pakelėse (taip išvengiant brovimosi per brūzgynus). Kita problema – kai vienas paminklas skiriamas įvairiose miško vietose žuvusiems partizanams. Tokiu atveju natūraliai kyla klausimas, ar esminę vertę turi pati vieta ir su ja susijęs konkretus pasakojimas, ar svarbiau naujai pastatytas paminklas (kad ir kokia vertinga būtų jo meninė išraiška), ir į kurį iš šių reiškinį turėtų būti orientuotas lankytojas.

Pirmieji atminimo simboliai antruoju įamžinimo etapu (pagal R. Trimonienės skirstymą), negalvoję apie ilgaamžiškumą ar meninę jų vertę bei siejant su religingumu, buvo paprasti mediniai ar iš vamzdžių suvirinti kryžiai, dažnai be jokios lentelės, leidžiančios identifikuoti vietas, kurioje jis stovi, reikšmę (arba priešingai, lentelėje pateikta informacija neatitiko tikrovės)²⁴. Kita problema išryškėjo einant metams, kai atokiau nuo kelio ar miško tankmėje pastatyti kryžiai, retai lankomi, apauga žolėmis ir trūnija bei rūdija. Tokiu atveju kaltų ieškoti sunkoka, artimieji ar bendražygiai kalba apie tai, kad jų pradėtus darbus turi tęsti jaunesnioji karta, o ji neretai atitolusi nuo primetamos „naštos“. Šioje vietoje iškyla dar viena problema – informacinės sklaidos trūkumas. Apie daugelį miškuose pastatytų paminklų

²² Tauro apygardos partizanų ir tremties muziejus, prieiga internetu: http://www.muzejai.lt/marijampole/marijamp_partizan_muzejus.htm [žiūrėta 2010 m. spalio 7 d.].

²³ Jankevičiūtė G. Apie paminklus tautinio atgimimo laikotarpiu. Lietuva 1918–1940 ir 1988–1993 // *Menotyra*. 1995, Nr. 2, p. 56.

²⁴ Trimonienė R. Paminklai sovietinio genocido aukoms ir rezistencijos dalyviams atminti Lietuvoje (1941–1953, 1988–2009 m.), p. 184.

žino tik vietinės bendruomenės ar pavieniai asmenys, o vykstant į tokias vietas situaciją dažnai apsunkina tai, kad orientaciniai ženklai pastatomi tik valstybinės reikšmės paminklams, tad neretai gali tekti nemažai paklaidžioti ieškant užsibrėžto tikslo. Yra ir kitas artimųjų ar bendražygių pamėgtas įamžinimo simbolis – tai paminklai-akmenys. Ilgaamžiškumas šiuo atveju netampa problema, jų korpuse dažniausiai būna iškalti žodžiai ar pritvirtinta atitinkama lentelė.

Kiek kitaip yra, kai įamžinimu rūpinasi valdžios organai (pvz., vietos savivaldybės). Statomų paminklų svarba, reikšmingumas ir skaičius neretai būna padiktuoti politinių partijų iniciatyvos arba, priešingai, jų „antipartizaninių“ nuotaukų. Pavyzdžiui, 2007 m. Šiauliuose panorėjus pastatyti paminklą Prisikėlimo apygardai, tuometinė valdžia paprieštaravo argumentuodama, kad turi kitokią požiūrį į partizanus. Taip paminklas atsidūrė Šeduvoje²⁵. Visuomenėje tokie atvejai priimami gana skaudžiai, neretai asmeniškai, tačiau šiame kontekste reikėtų kalbėti apie tai, jog, nepaisant oficialios teigiamos partizanų vertinimo laikysenos, lokaliniu lygmeniu pasipriešinama dėl kitokios komunikacinės atminties arba ideologinių priežasčių.

Ryškesniais vaizdine prasme įamžinimo simboliais galima laikyti koplyčias, kurios traukia dėmesį jau iš toliau. Siekis kuo didesniu atminimo ženklu įamžinti partizanus neretai prasilenkia su realiu jų tuometiniu gyvenimu – skurdžiu ir purvinu. Romantizuotai žvelgiant, didelių paminklų statymo

tradicija gali būti suvokta ir priešingai – kaip anuomet kovojusių drąsos ir didelių siekių atspindys. Taigi daug kas gali priklausyti nuo argumentacijos ir interpretacijos.

Ginkluotos rezistencijos dalyvių įamžinimo situacija pasikeitė, kai iniciatyva perėjo į LGGRTC rankas. Priėmus įamžinimo programą²⁶, nuspręsta sukurti bendrą paminklą, kuriame atspindėtų tos vietos reikšmė. R. Navickas 1997 m. suprojektavo įamžinimo simbolį, trijų pusių Vyčio kryžiaus plokščių paminklą, kuris tapo tipiniu atminimo ženklu. Šiandien jį pamačiusiam net ir su rezistencija nesusijusiam žmogui aišku, kokia tai vieta. LGGRTC Memorialinio departamento, memorialinio meno ir ekspertizės skyriaus vedėjos Viktorijos Molienės pateiktais duomenimis, iki 2011 m. buvo pastatyta apie 300 tipinių atminimo ženklų ir taip pat apie 300 1998 m. Jono Jagėlos sukurtų atminimo lentų, kurios kabinamos ant buvusių SSRS specialiųjų tarnybų pastatų: NKVD-NKGB-MGB ir strībų būstinių. Šiandieninė šių pastatų funkcija įvairi: vieni tapę muziejais (pvz., Raseinių krašto muziejus), kiti funkcionuoja kaip komercinės patalpos, tretį, geriausiai perteikiantys ano meto dvasią, likę namavaiduokliai griūva ir toliau kelia siaubą bei neigiamas emocijas.

3. Įamžinamų objektų spektras

Dar vienas aspektas, kurį vertėtų aptarti šios analizės kontekste, – tai įamžinimo

²⁵ *Įvyšniūnas A.* Lukiškių aikštė – socialinio užsąjaukimo evoliucija. Paminklas laisvės kovų dalyviams ar simbolis „Laisvė“? // *Urbanistika ir architektūra*. 2008, Nr. 4, p. 219

²⁶ Lietuvos Respublikos prezidento dekretas „Dėl asmens, represuotų už pasipriešinimą okupaciniams režimams, sąrašo sudarymo ir jų atminimo įamžinimo“, prieiga internetu: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=15097&p_query=&p_tr2=, [žiūrėta 2010 10 20].

vietos pagal pobūdį, t. y. partizano giminė, slapstymosi, žuvimo vieta ir t. t.

Pirmiausia įamžinamų objektų kontekste išskirtinas paties partizano asmens įamžinimas, tas asmuo dažniausiai – buvę vadai. Kaip pavyzdį galima įvardyti Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio pirmininką J. Žemaitį-Vytautą. 1996 m. jam pastatytas koplytstulpis Šiluvos miestelyje²⁷, 1999 m. J. Žemaičio biustas atidengtas prie Krašto apsaugos ministerijos²⁸. 2004 m. naujai pastatytas paminklas Palangoje²⁹. 2009 m. atidengtas biustas Kaune (Vytauto Didžiojo karo muziejaus kiemelyje)³⁰ ir atminimo lenta Jono Žemaičio karo akademijoje³¹. Taip pat prie šio sąrašo galima priskirti anksčiau minėtus įamžinimo būdus: knygas, gatvių ir švietimo įstaigų pavadinimus.

Pamažu plinta tradicija įamžinti partizanų vadų gimtines. Tuo neretai užsiima vietinės bendruomenės, ir tai natūraliai siejama su rajono pasididžiavimo jausmu. Reikšmingesnių vadų gimtinės tampa nacionalinės reikšmės objektais ir jie įregistruojami arba siekiama juos įregistruoti į Kultūros vertybių registrą, suteikiant sodybai ar vietai teisinę apsaugą.

²⁷ Raseinių savivaldybės paminklai, prieiga internetu: http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Raseiniai_paminklai.htm [žiūrėta 2010 10 20].

²⁸ Girnius K. Paminklas partizanų vadui J. Žemaičiui // XXI amžius. 1999, vasario 26, p. 11.

²⁹ Trimoniėnė R. Paminklas Jonui Žemaičiui-Vytautui Palangoje // Genocidas ir rezistencija. 2005, Nr. 1, p. 163–165.

³⁰ Paminklo atidengimas Brigados Generolui J. Žemaičiui – Vytautui, prieiga internetu: http://lookatgame.com/view.php?video=e22kJYPxWKA&feature=youtu.be&data_player&title=Paminklo+atidengimas+Brigados+Generolui+J.%C5%BDemai%C4%8Diui+-+Vytautui [žiūrėta 2010 10 20].

³¹ *Trataitė E.* Lietuvos karo akademijoje atidengtas bareljefas Lietuvos partizanų generolui Jonui Žemaičiui atminti, prieiga internetu: <http://www.lka.lt/index.php/lt/187905/> [žiūrėta 2010 m. spalio 20 d.].

Gražią akciją, skirtą įamžinti partizanų apygardas, vykdo LGGRTC. Šiuo atveju pasirenkamas paminklas dažniausiai iš aplinkos išsiskiria dydžiu, tačiau statomas taip pat apgalvotai parinktose vietose. Sveikintina, kad dauguma paminklų pastatyti Lietuvos provincijose, kurios pokario kovų kontekste vaidino esminę reikšmę. Šiandien kol kas paminklas nepastatytas tik vienai, Dainavos, apygardai, tačiau pagal LGGRTC vykdomą „Atminimo, ženklų, simbolių ir paminklų genocido aukoms ir asmenims, represuotiems už pasipriešinimą okupaciniams režimams“ programą, šis paminklas jau numatytas Simno (Alytaus r.) aikštėje artimiausiu metu.

Kita įamžinimo grupė tiesiogiai susijusi su mirtimi. Pirmiausia tai mūsų vietos, tada glaudžiai su ja susijusi žūties vieta (gali būti sodyba, bunkeris, stovykla ir pan.), paskui kūnų išniekinimo vieta miestelių aikštėse, toliau – kūnų užkasimo vieta (dažniausiai tokiomis tapdavo žvyruobės, nuo karo likę apkasai ar šiukšlynai) ir galiausiai Sąjūdžio metais išplėtotą palaikų perkėlimo idėja vietos kapinėse, masinėse ir pavienėse kapavietėse.

4. Probleminiai objektai

Gana populiarai ir vis neblėstanti nepriklausomos Lietuvos tradicija – tai partizanų gyvenamųjų patalpų atkūrimas autentiškoje vietoje. Pradėjus svarstyti ir kalbėti apie partizanų jausmus ir išgyvenimus stovyklose bei bunkeriuose, taip pat akcentuojant tai, kad jaunoji karta turi žinoti, kaip gyveno partizanai, edukaciniais sumetimais buvo pradėtos atstatyti stovyklavietės, žeminės ir bunkeriai. Šioje situacijoje atstatymo klausimas tampa vis opesnė paveldosaugos

problema, nes sunku tokius objektus išlaikyti, juolab autentiškai atkurti. Kita vertus, akivaizdu, kad nė vienas uždaras ar atviras bunkeris (ir net nė kelios dešimtys, kurių šiandien yra Lietuvoje) nepadės suprasti tų išgyvenimų. Visų pirma ne penkios minutės bunkeryje gali padėti suprasti to laikotarpio dvasią. Uždarytas tokioje aplinkoje šiuolaikinis žmogus gali jausti klaustrofobiją, bet ne mirties ir nežinomybės baimę. Bunkeris partizanui tapdavo namais, tačiau dažniausiai tai prilygdavo išankstiniam mirties nuosprendžio pasirašymui, tarsi pats savo noru anksčiau laiko „atsiguldavo po žeme“. Ne veltui kai kurie partizanai vengdavo bunkerių, pabrėždavo būtent tai, kad iš tokios apsuptyties pasitraukti gyviems faktiškai neįmanoma.

Problemų kalbant apie atkuriamus objektus kyla ne tik moraliniu aspektu. Iš visų iki šiol atkurtų bunkerių tik dviejuose jų tyrimuose dalyvavo archeologai³². Atkuriant partizanų gyvenamąsias patalpas ir siekiant įamžinti jų atminimą, dažniausiai (matyt, ne specialiai) pamiřtama pagarba jų autentiškoms liekanoms, ano meto gyvenimo ženklams, gulintiems žemėje. Tai gi paradoksaliai į priešingą stovyklą stoji du pagarbos ženklai: vienas – bunkerio atstatymas, tai daroma iš pagarbos anuomet kovojusiems, tačiau iki tol, kol pasiekiamas rezultatas, pagarba išnyksta ir ta vieta, galimas mokslininkų tyrimų laukas, tampa visiškai nebesvarbi siekiant tik

³² G. Vėliaus vykdyti archeologiniai tyrimai 2010 m. gegužės 3–7 d. Mėnaičių kaime (Radviliškio r. sav.), buvusios Prisikėlimo apygardos vadavietės vietoje; G. Petrausko vykdyti archeologiniai tyrimai 2010 m. balandžio 28–rugsėjo 5 d. Daugėliškių miške (Raseinių r. sav.), buvusio Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio štabo bunkerio vietoje.

galutinio rezultato – kuo greičiau pamatyti naująją slėptuvę.

Šiame kontekste kyla ir techninių problemų. Jei bunkeris atkuriamas autentiškai, naudojant tik medieną, jis funkcionalus gali išlikti 10–30 m. (tai priklauso nuo dirvožemio), paskui atsiranda nauja duobė, kuri įgauna toli gražu nebe įamžinimo prasmę, o laikui bėgant iškreips ir bendrą suvokimą, kuris leis naujai formuoti pasakojamąją tradiciją, neva tai autentiško bunkerio liekanos.

Kita greičiau diskusinio pobūdžio problema galėtų būti įvardijama LGGRTC tipinio atminimo – ženklų kontekste. Nors paminklinė kompozicija iš tiesų vykusi, jos panauda prasilenkia su galimybėmis. Triguba paminklo plokštė leistų lankytojui papasakoti atitinkamos vietos istoriją, tačiau dažniausiai apsiribojama žuvusiųjų pavardėmis ar skaičiumi. Pavyzdžiui, 2000 m. Daugėliškių miške (Raseinių r.) buvusio Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio štabo bunkerio vietoje, minint 50-ąsias jo sunaikinimo metines, buvo pastatytas tipinis LGGRTC ženklas (1989 m. šioje vietoje artimieji buvo pastatę medinį kryžių, kuris 2010 m. spalio 15 d. iškilmingo minėjimo metu buvo sudegintas). Trijose plokštėse iškalta bunkerio sunaikinimo data ir penkios šioje vietoje žuvusių partizanų pavardės. Problema ta, kad tos pačios operacijos metu gyvas liko ir kareivių buvo suimtas dar vienas partizanas. Po atitinkamų tardymų ir kankinimų nubaustas 25-eriems metams lagerio. Iš ten į Lietuvą nebegrižo. Tokiu atveju natūraliai kyla klausimas, ar tas žmogus, kuris bunkeryje buvo lygiavertis žuvusiems, nėra svarbus mūsų atminčiai? Kodėl rezistencijos įamžinimas siejamas tik su aukomis ir žuvusiaisiais? Dažnai pa-

mirštama kita (ne karo) pusė – gyvenimo, sunkaus ir varginančio, kupino dažnų ligų ir baimių, tačiau su tam tikromis pasitenkinimo akimirkomis – valstybinių švenčių minėjimu slapta iškeliant trispalvę miestelio aikštėje ar pan. Kiek iš mūsų visuomenės, kurie nėra šios temos specialistai, yra girdėję apie panašius įvykius, argi ne tai turėtume įamžinti, argi ne šioje vietoje vertėtų būti dedami akcentai? Kol kas LGGRTC (kaip ir artimieji) orientuoti tik į aukas, kaip vienareikšmi nuskriaustųjų suvokimą.

Nors straipsnyje aptartos įvairios įamžinimo formos, kuriant ateities paminklus ar pasirenkant kitas įamžinimo formas konkrečioms ginkluotos rezistencijos paveldo objektams, vertėtų kalbėti apie vis didesnę svarbą įgaunančią interpretacijos teoriją. Kaip pažymi istorikė Rasa Čepaitienė, „paveldo produktai leidžia lankytojams įgyti tiek specifinę patirtį <...>, tiek įsisauginti tam tikrą idėją arba išgyventi jausmus, kuriais gali tapti fantazija, nostalgija, malonumas, pramoga, pasididžiavimas ir t. t.“³³ Taigi paminklai visų pirma turėtų įamžinti ir „pasakoti“ lankytojams ne vien apie partizanų žūtį – tai pamėgta propaguoti šiandien. Dešimt metų trukusi kova toli gražu nebuvo nuolatinis nesibaigiantis karas. Taigi akcentus vertėtų sudėti ir bendražmogiškiems dalykams:

- buitiniam, kasdieniam gyvenimui,
- nuotaikoms ir baimėms,
- šeimos ir mylimųjų ilgesiui,
- akistatai su mirtimi.

Plačiau kalbant apie išvardytus akcentus verta pažymėti, kad kiekvienas išėjęs į miš-

ką jaunuolis, nesvarbu, ar tik kelias klases baigęs, ar kariškis, turintis aukštąjį išsilavinimą, visų pirma buvo žmogus. Dažniausiai dar labai jaunas, kupinas vilčių ir ateities planų. Pasitraukusieji į miškus paliko savo motinas, žmonas ir vaikus tikėdamiesi sugrąžinti jiems tą Lietuvą, kurioje patys augo. Apie jų gyvenimą byloja tai, kad jie sirgo, džiaugėsi, mylėjo, slapta kūrė šeimas, tikėjo Dievu, trumpai tariant, jie gyveno to laikotarpio aplinkoje, bet šalia to visada jautė iš paskos sėlinančią mirtį, gyvenimo trapumo ir laikinumo jausmą, savižudybės arba išdavystės akistatą.

Akivaizdu, jog visos kylančios problemos pirmiausia paveiktos jau minėto „pertekliaus“ ir savavališkų veiksmų siekiant įamžinti partizanus (specialiai ar ne – vengiant specialistų konsultacijų). Tačiau kur kas komplikuočiau viskas vyksta valstybėje, kur iš esmės visus sprendimus lemia valdžios laikysena, pavyzdžiui, Ukrainoje. Taigi „perteklinio“ įamžinimo problemą, su kuria susiduriama Lietuvoje, Ukrainoje keičia kiti sunkumai.

5. Komplikuota Ukrainos situacija

Trumpai vertėtų paminėti iš dalies gana panašios istorijos, tačiau kardinaliai skirtingos dabartinės padėties pavyzdį – Ukrainos ginkluotos rezistencijos įamžinimo situaciją. Ukrainos sukilėlių armija (UPA) savo istorija ir likimu dažnai gretinama ir lyginama su Lietuvos partizanais. Panašumų turi ne tik taktikos, kovos metodai, panašiai suvokta ir būtinybė bendrai priešintis. 1950 m. UPA surengė žygį į Baltijos valstybes tikėdamasi užmegzti ryšius kovojant su bendru priešu – Sovietų Sąjunga. Išleista atsišaukimų, ska-

³³ Čepaitienė R. Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje. Vilnius, 2005, p. 365–366

tinančių lietuvius, latvius ir estus vienytis su ukrainiečiais³⁴.

Kiek kitokia situacija, lyginant ir kalbant apie šias dvi valstybes, jų nepriklausomybės laikotarpiu. Kaip pažymi istorikas Andrejus Portnovas, Ukraina yra tokia šalis, kurioje šalia egzistuoja paminklai UPA ir maršalui N. Vatutinui³⁵, o gatvių pavadinimais taip pat „pagerbiamos“ abi kovojusios pusės³⁶. Partizaninių įvykių vertinimo kontekste Odesa tapo išimtimi, lyginant kitus Rytų ir Vakarų Ukrainos miestus. Čia aktyvaus UPA šalininko mero Eduardo Gurvico iniciatyva iš centro buvo iškeldintas Lenino paminklas, o viena iš centrinių gatvių pavadinta vieno iš UPA vadų, Romano Šuškevičiaus, vardu. A. Portnovas teigia, jog Odesos pavyzdys parodo, kad regioninius skirtumus lemia ne tik valstybės politika, bet ir vietos gyventojų atmintis bei iniciatyvumas³⁷.

Vakarų Ukrainoje yra minima UPA partizanų diena (spalio 14 d., Lietuvoje partizanų diena – gegužės 15 d.), pagerbiami gyvi veteranai, tačiau tai vyksta tik Vakarų Ukrainoje, kurioje ir būta stipriausio pasipriešinimo. Šalį valdant prezidentui Viktorui Juščenkai buvo priimta keletas sprendimų dėl UPA ir jos lyderio R. Šuke-

vičiaus pripažinimo valstybiniu lygmeniu. Pasikeitus politinei situacijai Ukrainoje, vėl atsigręžta į prorusišką laikyseną, todėl šie įstatymai buvo atšaukti.

2005 m. Ukrainoje buvo įkurtas Ukrainos nacionalinės atminties institutas (analogiškas LGGRTC), bet, pasikeitus šalies prezidentui ir juo tapus Viktorui Janukovičiumi, taip pat buvo uždarytas. Taigi šiandien tik vietinė Vakarų Ukrainos valdžia materialiai remia buvusius veteranus, stato jų žuvusiems bendraminčiams atminti skirtus paminklus³⁸.

Nors Lietuvos ir Ukrainos skirtumai ginkluotos rezistencijos įamžinimo klausimu gana ryškūs, o didžiausią skirtumą lemia valstybėje vyraujanti politinė situacija, vis dėlto kalbėti apie paminklų nebuvimą Ukrainoje būtų neteisinga. Esminis skirtumas, jog Lietuvoje įamžinimu, kaip anksčiau ir buvo įvardyta, rūpinasi tiek privatūs asmenys, tiek valstybinės institucijos. Ukrainoje tuo rūpinasi privatūs asmenys su politinės valdžios „palaiminimu“.

Verta paminėti, jog kovojusiųjų ir žuvusiųjų įamžinimo klausimas neretai „pakimba“ dėl prieštaringų vertinimų kolektyvinėje atmintyje. Civilių aukų problema lieka esminė nepasitenkinimo priežastis. Šiuo klausimu UPA krinta juodas šešėlis dėl masinio Voluinės lenkų išžudymo (buvo nužudyta dešimtys tūkstančių lenkų), kuris, spėjama, galėjo būti atsakas į lenkų veiksmus, susijusius su vokiečių pastangomis kolonizuoti Liublino palatinatą, kai buvo nužudyti keli šimtai ukrainiečių³⁹. Nors

³⁴ *Viatrovičius V.* Kelias į lietuvių ir ukrainiečių bendradarbiavimą. UPA žygis į Lietuvą, prieiga internetu: <http://alkas.lt/2011/02/27/kelias-i-lietuviu-ir-ukrainieciu-bendradarbiavima-upa-zygis-i-lietuva/> [žiūrėta 2011 m. birželio 22 d.].

³⁵ Nikolajus Vatutinas (1901–1944) – ukrainietis, 1-ojo Ukrainos fronto vadas ir Kijevo išlaisvintojas 1943-iaisiais. Jis buvo ištikimas Stalino generolas, vadovavo Stalingrado ir Kursko mūšiams. 1944 m. buvo mirtinai sužeistas mūšyje su UPA daliniu. Nepriklausomos Ukrainos laikais rytuose jis heroizuojamas, o vakarinėje dalyje daugelio laikomas priešu, vienu iš sovietų okupantų vadeivų.

³⁶ *Портнов А.* Упражнения с историей по-украински. Москва, 2010, p. 10.

³⁷ Ten pat, p. 24.

³⁸ Iš autorės pokalbio su dr. Volodymyru Vjatrovyčiu, 2010 10 16.

³⁹ *Snyder T.* Tautų rekonstrukcija: Lietuva, Lenkija, Ukraina, Baltarusija 1569–1999. Vilnius, 2008, p. 191.

Lietuvoje tokio masto etninio civilių valymo nebuvo, civilių aukų klausimas taip pat yra opi problema tiek plačiajai visuomenei, tiek mokslinei bendruomenei⁴⁰. Taigi ši, kitokia nei viešoji, pozicija gali tapti priežastimi priešintis vienai ar kitai įamžinimo formai. Vienašališkas ir subjektyvus vertinimas gali sukelti nepasitenkinimą, o tam tikrais atvejais išprovokuoti net vandalizmo atvejus.

Įšvados

Pokario kovotojų įamžinimo klausimas plačiojoje visuomenėje susilaukia labai daug dėmesio, tačiau mokslinio ir tiriamojo pobūdžio darbų faktiškai nėra. Ginkluotos rezistencijos įamžinimas, labai plačiai „naudojamas“ reiškiny, vis dar nėra integruotas į pokario kovų tyrimus, o tai iš esmės turėtų būti neatsiejama nuo kolektyvinės atminties ir valstybės politikos nagrinėjama tema. Tačiau aukščiausiai valdžiai neapibrėžiant aiškios pozicijos ir privatiems asmenims imantis iniciatyvų, kilo savavališkas ir skubotas žuvusiųjų įamžinimas, ilgainiui sukėlęs ne vieną straipsnyje aptartą problemą. Taigi viešų diskusijų nebuvimas ir

„perteklinio“ reiškinio egzistavimas gali lemti į nesuskalbėjimą, įamžinimo nuskurdinimą ir pan.

Neapsibrėžiant aiškių tikslų ir nekoordinuojant veiksmų, nuo XX a. devintojo–dešimtojo dešimtmečio sandūros prasidėjus masiniam ginkluotos rezistencijos dalyvių įamžinimui, jis dideliais tempais plečiasi jau daugiau nei 20 metų. Nors visą organizavimą į savo rankas yra perėmęs LGGRTC, inicijavęs ne vieną projektą nagrinėjama tema, nepavyko tam tikrais būdais sumažinti šiame straipsnyje keliamų problemų skaičiaus.

Esminė ginkluotos kovos įamžinimo problema kyla dėl nuostatos įamžinti vien tik kovos ir žudynių aspektu, į tai yra orientuojamasi tiek valstybiniu lygmeniu, tiek asmeniniais vertinimais, pamirštant esminį bendražmogiškosios ginkluotos kovos aspektą.

Akivaizdu, kad įamžinimo klausimas bus aktualus ir ateityje, tačiau nekoordinuojant įvairių institucijų veiklos ir nesistengiant kompleksiskai nagrinėti pokario kovų (plačiau pasitelkiant archeologus, karo specialistus, informatikus, animatorius ir t. t.), rezultatas vis labiau kels visuomenės ir mokslininkų diskusijas (gal netgi nepasitenkinimą) dėl per siauro ginkluotos kovos įamžinimo suvokimo.

⁴⁰ Pocius M. Kita mėnulio pusė: Lietuvos partizanų kova su kolaboravimu 1944–1953 metais. Vilnius, 2009, p. 250–251.

THE PROBLEMATIC ASPECTS OF THE PERPETUATION OF THE ARMED RESISTANCE

Aistė Čepulytė

S u m m a r y

The first attempts to remember the postwar battles in public discourse in Lithuania, showed up even before the restoration of Independence, i.e. during the time of Sąjūdis. The relatives of the deceased partisans or the comrades-in-arms who survived took the initiative to search for the mass graves and solitary ones, campsites and bunkers.

In the frame of the Soviet regimen, though completely falling apart, there were concerns with the commemoration of the partisans. Thought more than 20 years since the restoration of the Independence have passed, this question is still relevant. The guerrilla warfare in Lithuania is still considered from one extremity to the other, i.e. from being heroes to being

bandits; this arouses disaccords among the society. Foremost, the commemoration is not perceived as the transmission of the remembrance for future generations, but as the exoneration in the society of those who battled back then. Paradoxically, the soldiers who are still alive are being forgotten.

The relatives of the partisans and comrades-in-arms, the local district governments, LGGRTC (the research centre of the genocide and the resistance in Lithuania), and the union of the Lithuanian state prisoners and exiles are mostly concerned with the question of the commemoration. After 20 years of

the Lithuanian Independence have passed, there are numerous forms of commemoration – from traditional monuments and musical CDs to atlases, photo albums and etc. Considering the variety of commemoration locations, it could be noticed, that they include the birthplaces of partisans, the places of battles, deaths, burials and re-burials.

To conclude, it may be said that the tradition of putting monuments is still popular nowadays, though the alternative means are being used more frequently. However, the whole initiative depends on the LGGRTC that overlooks and regulates the commemoration processes in Lithuania.

*Įteikta 2011 07 31
Parengta skelbti 2011 09*